

Definisjoner av fagtermer i NSH IV

I parentes etter termen står synonymer til oppslagsordet. Tegnet ► foran termer inne i forklaringene markerer at den aktuelle termen også står med et eget oppslag, som det kan være nyttig å sammenligne med. Parallellformer mellom bokmål og nynorsk er ført opp som egne oppslag der formene kommer på forskjellige steder ved alfabetisering. Stikkordregisteret på side 773 opplyser om hvor termene er brukt i denne boken.

adnominal: Underledd til substantiv. (Egentlig ‘til substantiv’.)

adverbial: Setningsledd som modifierer hele setningen (setningsadverbial) eller et annet ledd, gjerne hovedverbet (verbaladverbial), vanligvis realisert som adverb, ►preposisjonsfrase eller ►leddsetning.

advers: Forsiden på en mynt, som oftest med navnet på eller et symbol for den som utstedte mynten. Baksiden kalles ►revers.

affiks: Morfologisk element som uttrykker grammatisk betydning, og som ikke er en stamme, f.eks. *-te* i *kjørte* (preteritum av verbet *kjøre*). Se ►prefiks og ►suffiks.

affrikat: Konsonant med to faser. Etter en ►plosiv der luftstrømmen blir helt avstengt, kommer en ►frikativ på samme artikulasjonsstedet (homorgant).

agens: Den som utfører verbalhandlingen, som oftest ►subjektet i setningen. Se ►patiens.

akkusativ med infinitiv: Objektsinfinitiv med objekt i akkusativ + infinitiv, f.eks. gno. *hestinn standa i hann sá hestinn standa þar* ‘han så hesten stå der’.

akrofoni: Prinsipp som går ut på at den første lyden i navnet angir lydverdien tegnet har, f.eks. at runenavnet **fehu* står for *f*.

aksentomkastning ved hiatus (nn. *aksentomkasting*): Når to stavelser med sammenstøtende vokaler faller sammen til én og trykket faller på den andre av de to vokalene slik at den blir lang og utgjør kjernen, mens den første vokalen blir skjøvet til ►opptakten i den nye stavelsen, f.eks. **séa* > *sjá* st.vb. ‘se’, der /e:/ gikk over til halv vokalen /j/ i opptakten og /a/ ble forlenget i kjernen til /a:/.

aktiv: Verbform som nyttes i setninger der ►subjektet uttrykker ►agens, dvs. hvem som utfører verbalhandlingen: *De leser bøkene*. Det motsatte er ►passiv.

allitterasjon: Bokstavrim eller stavrim. Rim der trykksterke ord som følger nær på hverandre, begynner med samme konsonant eller vokal.

- allofon:** Realisasjonstype av ett og samme fonem, som når fonemet /e/ i mange dialekter har realisasjonen [e:] som lang, f.eks. *sete*, [ɛ] som kort, f.eks. *sekk*, men [æ:] som lang foran /r/ og ►retroflekse konsonanter, f.eks. *her*.
- allomorfi:** Formvariasjon, f.eks. mellom *mann* (entall) og *menn* (flertall), mellom /lo:v/ og /lo:f-/ i /lo:fte/ (bøyningsformer av verbet *love* i enkelte dialekter).
- alveolar:** Konsonant som blir dannet med tungespissen eller tungebladet mot ►alveoli. Lydene *t* og *d* er ofte alveolare, men kan også være ►dentale.
- alveoli:** Kammen bak tennene i overmunnen der den harde ganen begynner.
- anakoluti:** Brudd på grammatisk sammenheng.
- analogi:** En endring der et ord slutter å følge ett mønster og i stedet begynner å følge et annet (og oftest mer frekvent) mønster. Rammer ofte enkeltord, som da den sterke preteritumsformen *svam* fikk svak bøyning etter mønster av den svake e-klassen og ble til *svømte*.
- analytisk språk:** Språk med lite ordbøyning. Det motsatte er ►syntetisk språk.
- angelsaksisk:** Den tidligste formen av det engelske språket (450–1150), også kalt gammelengelsk.
- anglo-frisisk fuþorc:** Samlebetegnelse for angelsaksiske og frisiske runealfabeter.
- antedent:** Setningsledd som et pronomen eller ►determinativ er koreferent med, og som dermed gir innhold til pronomenet eller determinativet. Vanligst er det at antesedenten står først.
- antikausativt verb:** Verb med en ikke-kausativisk struktur, dvs. at subjektet er ►patiens og ikke agens; jf. gno. *dyrnar opnask* 'døren åpner seg' og inf. *farask* 'omkomme, dø'. Se også ►kausativ.
- antikvaskrift:** Fellesnevner for den typografiske skriftgruppen som har vært dominerende etter at den tok over for ►frakturskrift, en overgang som skjedde i Norge på slutten av 1800-tallet.
- apikal:** Konsonant som artikuleres ved hjelp av tungespissen (av lat. *apex* 'tungespiss'). Et eksempel er tungespiss-*r* ("rulle-*r*"), der tungespissen normalt slår raskt mot ►alveoli.
- apokope:** Bortfall av kort vokal i åpen endestavelse som når urn. *horna* blir til gno. *horn* eller gno. *kasta* (inf.) blir til *kast* i enkelte dialekter.
- appellativ:** Fellesnavn, f.eks. *vann* n., *båt* m., *vis* f. Den andre typen substantiv er egennavn (proprium).
- apposisjon:** Ledd som utdyper et annet ledd eller gir en annen benevnelse for det, og som syntaktisk sett har den samme funksjonen som det leddet det står til, f.eks. *Trondheim, det første erkebispesetet i Norge, ble i middelalderen kalt Nidaros*.
- argument:** Utdypling til ord eller ledd. For eksempel deler verbet *kaste* ut rollen ►patiens til substantivet *ballen* i *hun kaster ballen*, og *ballen* er da argumentet til verbet *kaste*.
- arveord:** Ord som har vært i et språk så langt tilbake som man kan rekonstruere tidligere språktrinn.
- assimilasjon:** En endring der et segment blir forandret under påvirkning av et annet segment slik at det blir mer likt, f.eks. gno. *regn* /regn/ > /rejn/ i enkelte dialekter, der den stemte velare plosiven er blitt endret til velar nasal foran nasalen /n/. Ved kontakttassimilasjon står det påvirkende og det påvirkete segmentet sammen, mens ved fjernassimilasjon er det ett eller flere lydsegment mellom de to. Se ►omlyd.

- asyllabisk:** Som ikke danner en stavelseskjerne, for eksempel halv vokalen *j* i gno. *mjok* 'svært', der vokalen *o* er kjernen.
- asyndese:** Sideordning uten konjunksjon mellom de sideordnede enhetene.
- attributt:** Ord eller frase som bestemmer eller beskriver et annet ord (kjerne). Både attributt og kjerne er del av den samme frasen. I frasen *en ny språkhistorie* er både *en* og *ny* attributt til kjernen *språkhistorie*.
- austersjøfinsk:** ►østersjøfinsk.
- austgermansk:** ►østgermansk.
- austnordisk:** ►østnordisk.
- avledning** (nn. *avleiing*): Ordlagning ved hjelp av ►affikser, f.eks. gno. *vinr* – *vinligr* – *úvinr* 'venn – vennlig – uvenn'; til forskjell fra ►sammensetning.
- avlyd:** Skifte mellom to eller flere vokaler i den samme stammen, særlig i bøyningen av sterke verb, f.eks. gno. *gefa* – *gaf* – *gáfum* – *gefit* 'gi – ga (ent.) – ga (flt.) – gitt', men også brukt i ordlagning; går tilbake til det indoeuropeiske grunnspråket.
- bahuvrihi:** Komposisjonstype med possessiv funksjon, f.eks. gno. *grábeinn* 'den som har grå bein' for ulven. (Ordet kommer av sanskrit *bahuvrīhi* 'en som eier mye ris'). Se ►determinativ-komposita.
- bakre vokal:** Vokal artikulert med høyeste punkt på tungen bak i munnhulen. Se ►fremre vokal.
- benefaktiv:** Uttrykk for den som har fordel av en handling, i gno. typisk uttrykt ved hjelp av dativ. Det motsatte er ►malefaktiv.
- bifolium:** ►bladpar.
- binderune:** To eller tre runer skrevet sammen, som regel slik at runene deler den vertikale staven og setter kvistene fra hver av runene på denne. I latinskrift er slike sammenskrivninger av tegn omtalt som en ►ligatur.
- blad:** Del av et ►legg i en ►kodeks. Ved innbindingen av et legg danner hvert bladpar to blad.
- bladpar:** I et ►legg, som ofte bestod av fire bladpar (*bifolia*), dannet disse bladparene åtte blader, eller seksten sider; se også ►kodeks.
- brakteat:** Tynn smykkeamulett av sølv eller gull som er stemplet bare på en side.
- brytning** (nn. *bryting*): Eldre skandinavisk lydutvikling der en kort *e* i rotstavelsen gikk over til *ja* eller *jø* i gno., i senere norsk *ja/je* eller *jo/jø*, f.eks. *jarn/jern*.
- brytningsdiftong** (nn. *brytingsdiftong*): Diftong oppstått gjennom brytning, i gno. *ja* f.eks. *hjalpa* eller ved u-omlyd *jø* f.eks. *hjolpum* pres. 1. pers. flt.
- bustrophedon:** Lengre runeinnskrifter som lar skriveretningen gå i en fortløpende slynge (plogvending), først fra venstre mot høyre og så fra høyre mot venstre. (Gresk for 'slik oksen vender ved pløying'.)
- bøyning** (nn. *bøying*): Den delen av morfologien som en ikke lager nye ord (leksem) med, men (bøynings-)former av allerede eksisterende ord ved hjelp av ►bøyningsuffixs, f.eks. formene *danser* og *danset* av verbet *danse*.
- bøyningsklasse** (nn. *bøyingssklasse*): Gruppe ord (leksem) som blir bøyd (omtrent) likt.
- bøyningsuffixs** (nn. *bøyingssuffixs*): Et ►suffixs som blir lagt til ►stammen av ordet for å uttrykke en eller flere grammatiske kategorier, f.eks. ►kasus.

- definitiv:** Semantisk innhold i ►nominalt ledd som markerer bestemthet, dvs. at det har vært omtalt tidligere og derfor er framme i samtalepartnerens bevissthet. Det motsatte er ►indefinitiv.
- delabialisering:** Bortfall av lepperunding. Det motsatte er ►labialisering.
- demonstrativ:** Determinativ som viser til eller peker på en bestemt person eller ting som kan iakttas, eller som er omtalt i teksten, bl.a. *den* og *denne*. (Tidligere kalt *påpekende pronomenen*.)
- dental:** Konsonant som blir dannet med tungespissen mot tennene, f.eks. *t* og *d*.
- dentalsuffiks:** ►Suffiks som i gno. ble plassert foran tall- og personendelsen på ►preteritums-trinnet av svake verb, realisert som *ð*, *d* eller *t* avhengig av foregående lyd, f.eks. *kastaði* 'kastet', *taldi* 'talte' og *keypti* 'kjøpte'. I moderne norsk *-de* og *-te* som i *bygde* og *kjørte*.
- dependensanalyse:** Syntaktisk modell hvor predikatet danner utgangspunktet for setningsdannelsen og hvert enkelt ord blir beskrevet ut fra sitt overordnede ledd. Dependensanalysen har i senere tid vært brukt i annotering av språk med relativt fri ordstilling, blant dem gammelnorsk.
- desonorisering:** Avstemming, dvs. at en stemt konsonant blir ustemt, f.eks. urn. **gald* > gno. *galt* av *gjalda* 'gjelde', ofte kombinert med en ►assimilasjon, f.eks. urn. **sprang* > **sprank* > gno. *sprakk* av *springa* 'sprekke'.
- determinativ:** Ordklasse, "bestemmerord", f.eks. *den* i *Brit kjøpte den nye bilen*. Tidligere har en regnet mange av determinativene som pronomener.
- diakritisk tegn:** Strek, hake, prikk eller lignende tegn som blir lagt til et grafem for å markere en modifisert lydverdi, f.eks. omlydsgrafemene *ä*, *ö*, *ü* (til forskjell fra basisgrafemene *a*, *u*, *o*) i tysk.
- diakron:** Som ser språk (eller andre fenomener) i et historisk perspektiv med sikte på å forklare endringer over tid. Det motsatte er ►synkron.
- differensiasjon:** Når den artikulatoriske avstanden mellom to konsonanter i en konsonantgruppe øker, f.eks. gno. *nafn* /navn/ > /nabn/ i enkelte dialekter.
- diftong:** Glidende overgang mellom to vokaler som til sammen utgjør en stavelse. Ved diftongering går en ►monoftong over til å bli en diftong, f.eks. gno. *bát* /bɔ:t/ > /baot/ og gno. *sól* /so:l/ > /soul/ i enkelte dialekter.
- digraf:** En språklyd uttrykt gjennom to skrifttegn, f.eks. når den ►frikative lyden [θ] blir gjengitt med *th*, slik som i *futhark* for *fupark*, eller at runene **au** står for omlydsvokalen /ɔ/ i **tanmaurk** *Danmørk* på Jelling-steinen.
- diminutiv:** Forminskelsesord eller -suffiks som betegner noe som er mindre enn grunnordet, jf. urn. *harisō* 'den lille krigeren', der suffikset *-s* markerer diminutiv.
- diplom:** Middelalderbrev (-dokument). De aller fleste er rettslige aktstykker, og de er satt opp etter faste mønstre. Diplomene blir delt inn i flere typer, bl.a. ►gridsbrev og ►landsvistbrev.
- direkte objekt:** Det ►objektet som blir mest direkte rammet av den handlingen eller prosessen som hoved verbet uttrykker, i eldre norsk vanligvis i akkusativ. Når det er to objekter i setningen, er det direkte objektet i moderne norsk plassert sist av de to objektene når de står samlet. Se ►indirekte objekt.
- diskontinuitet:** Brudd i rekkefølgen av ledd i en frase eller en setning, f.eks. *konungr varð úgladr við þat ok allt lið hans* 'kongen ble uglad over dette og hele flokken hans' = 'kongen og hele flokken hans ble uglad over dette'

- dittografi:** Gjentakelse av ord eller del av ord, slik som i *dette eksempelet på en en dittografi*. I håndskrifter kunne planlagte dittografier forekomme i forbindelse med linje- og sideskift.
- dobbel bestemmelse:** (nn. *dobbel bestemming, dobbel bunden form*) Bestemthet uttrykt ved både etterhengt bestemt artikkel og et "bestemmerord": *denne bilen*. Se ►enkel bestemmelse.
- dobbel dativ:** Kombinasjon av et ►nominalt ledd og en ►infinitiv verbform i dativ som til sammen fungerer lik en adverbial ►leddsetning, f.eks. gno. [*báðum þeim*]dat *lifandum*dat 'mens de begge lever'.
- dobbelt tonelag:** Den ordmelodien som kjennetegner ord som /²tanken/, bestemt form av *en tanke*. Kalles også tonem to. Se ►enkelt tonelag.
- domene:** Bruksområde for et språk, for eksempel vitenskap, populærmusikk, tradisjonell kultur, politikk, offentlig forvaltning, næringsliv og økonomi. Ved domenetap går et språk ut av bruk innenfor et domene, og et annet overtar, f.eks. at norsk blir fortrent av engelsk som forskningsspråk i mange fag.
- dorsal:** Konsonant som blir artikulert ved at tungeryggen blir hevet mot den myke ganen (velum), enten som fullt stenge, f.eks. ved [k], eller som ►frikativ, ved f.eks. [x]. Lat. *dorsum* 'rygg'. Se ►velar.
- dualis:** Totalt, f.eks. gno. *vit* 'vi to'.
- eksternt objekt:** I dependensanalysen om ledd som både har en primær dependens til predikatet og en sekundær dependens til et annet ledd. Et eksempel er subjektspredikatet, som både er underordnet predikatet i setningen og gjennom ►kongruens knyttet til subjektet, slik som i *liðir ok limar várir skulu vera guði eignaðir* 'våre ledd og lemmer skal være viet til Gud', der det eksterne objektet (predikatet) *eignaðir* er underordnet predikatet *vera* og samtidig kongruerer med subjektet *liðir ok limar*.
- ekstraponering:** Plassering av et setningsledd utenfor den egentlige setningsstrukturen, enten foran andre ledd først i setningen eller bak andre ledd sist i setningen. Se ►topikalisering.
- eldre futhark (fupark):** Det eldre runealfabetet; skriftsystemet i de eldre runeinnskriftene med totalt 24 runegrafemer. Se ►yngre futhark.
- enkel bestemmelse** (nn. *enkel bestemming, enkel bunden form*): Bestemthet uttrykt enten ved kun etterhengt bestemt artikkel: *bilen* eller kun ved foranstilt determinativ: *det saksforhold*. Se ►dobbel bestemmelse.
- enkelt tonelag:** Den ordmelodien som kjennetegner ord som /¹tanken/, bestemt form av *en tank*. Også kalt tonem én. Se ►dobbelt tonelag.
- enklise:** At et (som regel) trykksvakt ord slutter seg til et foregående trykksterkt ord under samme ordtone.
- epitet:** Beskrivende tillegg, som oftest et adjektiv.
- eskatoll:** Den avsluttende delen av et ►diplom, hvor hovedinndelingen er ►protokoll, hovedtekst og ►eskatoll.
- faksimileutgave** (nn. *faksimileutgáve*): Tekstutgave av en håndskrevet kilde, hvor kilden er gjengitt fotografisk, som oftest med en innledning som forteller om skrift og innhold.
- fallende diftong** (nn. *fallande diftong*): En ►difftong som har sonoritetsmaksimum på første element.
- finitt form:** Verbform i presens eller preteritum. Se ►infinitiv form av verbet.

finitt verbal: Den delen av verbalet som står i finitt form, f.eks. *kaster i hun kaster ballen*. Se ▶infinitt verbal.

fleksjon: ▶bøyning.

foliering: Fortløpende nummerering av bladene i en ▶kodeks. Forsiden av et blad kalles ▶recto-siden og baksiden ▶verso-siden. Det første bladet blir dermed 1r (recto) og 1v (verso), mens man ved ▶paginering vil kalle forsiden av det første bladet side 1 og baksiden side 2.

folium: ▶blad.

fonem: Den minste betydningsdifferensierende enheten i språket, f.eks. er /p/ og /b/ ulike fonem fordi *pil* og *bil* har ulik betydning. Ved fonemisering går en språklyd over fra å være en ▶allofon av et bestemt fonem til å bli et eget fonem.

fonologi: (Læren om) språkets lydsystem.

forelegg (nn. *førelegg*): Det dokumentet som lå til grunn for en avskrift av et gno. håndskrift. Se ▶vidisse.

forenkling (eng. *simplification*): Økt regelmessighet i språkssystemet, som når vokalvekslingen mellom entall og flertall i gno. *barn* – *born* blir borte slik at alle sterke intetkjønnsord får samme stammeform i entall og flertall.

formell skrift: Skrift hvor hvert tegn ble skrevet for seg, slik som i moderne blokkskrift. Formell skrift ble hovedsaklig brukt i eldre håndskrifter (inntil slutten av 1300-tallet) og i de eldste diplomene (inntil slutten av 1200-tallet). Se ▶kursivskrift.

formelt subjekt: Innholdstomt ord som fyller subjektsplassen; oftest *det*, men også *der* i visse konstruksjoner.

fornyrðislag ('gamle ords versemål'): Et norrønt versemål som bl.a. ble brukt i eddadikt. To kortlinjer med to trykksterke stavelser i hver ble bundet sammen til en langlinje ved hjelp av allitterasjon.

fragment: Del av en større helhet. Et fragment av et håndskrift (kodeks) kunne omfatte ett eller noen få ▶legg, ett eller noen få blad, eller kanskje bare en del av et blad. I mange tilfeller er det overlevert flere fragmenter fra det samme håndskriftet.

fraktur: Den trykte versjonen av ▶gotisk skrift. Vanlig i Norge fra 1500- til slutten av 1800-tallet.

frase: Ord som hører syntaktisk sammen ved at ett ord er overordnet det/de andre.

fremre vokal: Vokal artikulert med høyeste punkt på tungen framme i munnhulen. Se ▶bakre vokal.

frikativ: Lyd som artikuleres ved at luftstrømmen fra lungene presses gjennom en trang åpning i artikulasjonskanalen slik at det oppstår hørbar turbulens, for eksempel /f/ (labiodental frikativ) og /s/ (alveolar frikativ).

frisisk: Et vestgermansk språk som blir talt i kystnære områder av Nord-Tyskland og på de frisiske øyene.

fupark: De seks første runene i runealfabetet, både i den eldre og yngre oppstillingen. Også brukt om runealfabetet generelt, på samme måte som *alfabet* (av de to første greske bokstavene *alfa* og *beta*) blir brukt om hele bokstavrekken i det latinske alfabetet.

første lydforskyvning (nn. *lydforskyvning*): Det at de ustemte ▶plosivene *p*, *t*, *k* i indo-europeisk har blitt til ▶frikativene *f*, *þ*, *x* i germansk, mens de stemte plosivene *b*, *d*, *g* har blitt til ustemte plosiver *p*, *t*, *k*, og de aspirerte plosivene *b^h*, *d^h*, *g^h* ble deaspirert til stemte plosiver *b*, *d*, *g*. Se ▶Grimms lov.

- geminat:** Lang konsonant, i gno. (og i mod. norsk) uttrykt ved dobbelskriving, jf. lat. *geminus* 'tvillinger'. Ved geminering forlenges eller fordobles en konsonant.
- genus:** Klasse av substantiv som viser seg i formen på tilhørende/samsvarsbøyde ord. I norsk er det tradisjonelt tre genus: maskulinum/hankjønn, femininum/hunkjønn og nøytrum/intetkjønn. Samsvarsbøyingen viser seg blant annet ved adjektiv, ►determinativ og pronomen, slik at mens genus regnes som en bøyingskategori ved adjektiv, determinativ og pronomen, er genus en fast egenskap ved et substantiv.
- germanske språk:** Språkfamilie som omfatter nordgermansk (nordisk), ►vestgermansk og ►østgermansk.
- gerundiv:** Verbaladjektiv med passivisk betydning som uttrykker nødvendigheten eller muligheten til å gjøre noe, for eksempel gno. *férr* 'i stand til å fare, farbar'.
- gotisk:** Hovedrepresentant for de utdødde østgermanske språk.
- gotisk skrift:** Kantet, spiss håndskrift, som var den dominerende håndskriften i Norge fra senmiddelalderen og fram til midten av 1800-tallet da den ►latinske skriften tok over.
- grad:** Grammatisk kategori ved adjektiv og adverb som uttrykker relativ styrke av en egen-skap eller et forhold, fordelt på de tre gradene positiv, komparativ og superlativ, f.eks. i gammelnorsk *langr – lengri – lengstr* 'lang – lengre – lengst' (adjektiv) og *opt – optar – optast* 'ofte – oftere – oftest' (adverb).
- grafem:** Distinktiv enhet i et skriftsystem, f.eks. de to runegrafemene t (t) og l (l) i den ►eldre futharken.
- grammatisk veksling:** En veksling som er en direkte følge av ►vernersk veksling, særlig i sterke verb som gno. *finna – fann – fundum – fundinn* 'finne – fant (ent.) – fant (flt.) – funnet'.
- gridsbrev:** Kongebrev som ga en drapsmann garanti for hans personlige sikkerhet inntil saken var rettslig undersøkt.
- griffel:** Skriveredskap av bløt leirskifer som ble brukt til å skrive på hardere skifertavler.
- Grimms lov (den germanske lydforflytningen):** ►første lydforflytning.
- halvemål:** Dialekt som har bortfall av /h/ i fremlyd foran vokal, f.eks. *hest* > *est*. Ved ►hyperkorreksjon kan /h/ innføres også i ord hvor den ikke hører hjemme, f.eks. *elg* > *helg* 'elg, skogsdyr'.
- halvvokal:** Vokal utenfor stavelseskjernen, i gno. enten [j] som i *hjá* 'hos' eller [v] som i *vita* 'vite'.
- håndskrift:** ►håndskrift.
- helsetning (nn. *heilsetning*):** Setning som ikke er del av en annen setning.
- hiatus:** Sammenstøt av en stavelse som ender på vokal, og en som begynner på vokal. Ordet *hiatus* er selv et eksempel på vokalsammenstøt, *hi-atus*.
- hjelpeverb:** Verb med grammatisk innhold i sammensatte tidsformer, f.eks. *hadde* i *hadde gått*. Se ►hovedverb.
- hovedverb (nn. *hovudverb*):** Verb med leksikalsk innhold i sammensatte tidsformer, f.eks. *gått* i *hadde gått*. Se ►hjelpeverb.
- hyperkorreksjon:** Overforbruk av en regel, f.eks. skrivemåten *hvet* 'vet' pres. av *vite* der regelen om stum *h* foran *v* i spørreord utvides til å gjelde andre ord som begynner på *v* i talemålet.
- høflig tiltale (nn. *høfleg tiltale*):** Bruk av et spesielt pronomen eller substantiv i stedet for 2. person entall ved tiltale til en enkelt person.

- høytysk** (nn. *høgtysk*): Hovedspråket i det nåværende Tyskland, standardtysk.
- håndskrift** (nn. *handskrift*): Ofte brukt synonymt med ►kodeks (lat. *codex*), en middelalderisk bok, hvor ►legg ble bundet sammen og lagt inn i permer.
- idiom**: Fast uttrykk som ikke kan utledes fra det leksikalske innholdet i enkeltordene. De er ofte særmerket for et språk.
- imperativ**: Bydeformen av verbet, f.eks. *sitt* i *Sitt stille, barn!* Se ►modus.
- imperativsetning**: Helsetning med verb i imperativ som har som oppgave å påvirke noen eller andre noe: *Hils på dronningen!*
- importord**: Ord i et språk som opprinnelig er kommet inn fra et annet språk. Kalles ofte *lånord* når de er godt tilpasset i det språket de brukes i, og *fremmedord* når de er dårligere tilpasset og mindre forståelige for vanlige språkbrukere.
- indefinit**: Semantisk innhold i ►nominalt ledd som markerer at det har ubestemt referanse, dvs. at det ikke har vært omtalt tidligere. Se ►definit.
- indikativ**: Verbform som verken er imperativ eller konjunktiv. I *Barna sitter stille* er f.eks. *sitter* indikativ (pres.). Se ►modus.
- indirekte objekt**: I setninger med to objekt uttrykker det indirekte objektet normalt hvem verbalhandlingen skjer til gagn eller skade for. I eldre norsk sto indirekte objekt oftest i dativ. Se ►direkte objekt.
- indre bøyning** (nn.*bøyning*): Bøyning ved vokalveksling i roten, dvs. ►omlyd eller ►brytning, for eksempel gno. *rót*, flt. *rótr*, moderne norsk *rot*, flt. *røtter*.
- infinitt verbal**: Den delen av verbalet som ikke står i presens eller preteritum. Se ►finit verbal.
- initial**: Stor bokstav i det første ordet i et avsnitt.
- inkoativ**: Verb som uttrykker begynnelsen på en handling eller overgangen til en annen tilstand, f.eks. gno. *sofna* 'sovne'.
- innskuddsvokal** (nn. innskotsvokal): Ekstralyd som har kommet inn og forenklet uttalen av et konsonantsamband, f.eks. [ə] i moderne ordformer som *bøker* og *våpen* < gno. *bókr* og *vápn*. Kalles også svarabhaktivokal.
- instrumental**: Kasus som uttrykker redskap eller verktøy som handlingen blir utført med; opprinnelig en egen kasus i indoeuropeisk, som har gått inn i dativ i norrønt; jf. gno. instrumental dativ: *kasta steini* 'kaste (med) stein'.
- insulærskrift**: Skrift utviklet i England og sammen med den ►karolingiske skriften brakt til Norge på 1000-tallet.
- interrogativt pronomen**: Spørrepronomen: *hva*, *hvem*.
- irrealis**: Verbalform som viser at utsagnet står for noe som ikke skjer; f.eks. om jeg *visste* det, *ville* jeg *si* det (her uttrykt med vanlige preteritumsformer).
- itakisme**: Avrunding av vokalen /y/, slik at /y/ og /i/ falt sammen. Utviklet seg tidlig i islandsk og færøysk, og er kjent fra flere norske dialekter, bl.a. i Solør og Odalen.
- jamning**: ►Assimilasjon (helt eller delvis) mellom vokalene i rot- og endestavelse i ►jamvektsord.
- jamvekt**: Likt trykk på begge stavelsene i tostavellesord med kort rotstavelse og kort endestavelse i gno. Brukt som forklaring på kløyvd infinitiv i østnorske og trønderske dialekter.

- jamvektord:** Tostavelsesord med kort rotstavelse i gno., f.eks. nominativ *hagi*, *fluga* ‘hage, flue’, oblike former *haga*, *flugu* og med bevart endingsvokal i østnorske dialekter *en haga*, *ei flugu*. Se ►overvektord og ►jamvekt.
- jerngallusblekk** (nn. *jarngallusblekk*): Blekk laget av eikegaller og jernsulfat. Det ble brukt fra middelalderen og fram til syntetisk blekk tok over midt på 1800-tallet.
- jernhåndpresse** (nn. *jarnhandpresse*): Trykkpresse som var laget av jern, i motsetning til de tidligere pressene som var laget av tre. Den første jernhåndpressen i Norge ble tatt i bruk i 1830. Senere i århundret overtok sylinderpresen og omkring århundreskiftet rotasjonspressen.
- jordebok:** Oversikt over jordeiendom og hvor mye hver gård skulle betale i landskyld.
- kanonisk:** Mønstergyldig, brukt om regelrette språklige former eller konstruksjoner, f.eks. nominativ som kasus for subjektet.
- kansellispråk:** Departementsspråk; formelt, høytidelig språk. Setningene inneholder ofte partisippformer, substantiveringer og mange innskudd.
- karolingisk skrift:** Skrift utviklet under Karl den store på 800-tallet, karakterisert ved lett gjenkjennelige typebokstaver som blant annet var konsekvent i plasseringen av bokstavene på, over og under linjen. Sammen med ►insulærskriften fra England dannet den mønster for den eldste norske skriften.
- kasus:** Bøyningskategori ved pronomen (i all norsk), i norrønt også ved substantiv, adjektiv og determinativ, som indikerer relasjonen mellom et nominalt ledd og det leddet som det nominale leddet er avhengig av.
- kausativ:** Avledet transitivt verb som uttrykker at subjektet foranlediger den handlingen som grunnverbet nevner, for eksempel gno. *fōra* ‘få (noen eller noe) til å fare’.
- kjerne:** Overleddet i en frase, f.eks. *folk* i *gode folk*. Se ►stavelsesstruktur.
- klammeformer:** ►sideformer.
- klitikon:** Element som har status “mellom” ord og ►affiks, ofte som setningsledd i syntaksen, mens de er lik affiks ved at de ikke kan ha trykk. For eksempel *Je ser'n* i enkelte dialekter, der klitikonet *'n* er et trykklett objekt i setningen.
- kodeks:** Håndskrevet bok, som oftest på ►pergament, oppbygd av ►legg som er bundet sammen og lagt inn i permer.
- koiné:** Fellesspråk, egentlig det greske skriftspråket i hellenistisk tid. Brukes om dialekt som vokser fram i et nytt språksamfunn som produkt av en blanding av flere dialekter.
- komparativ metode:** Arbeidsmåte der en sammenligner systematisk minst to beslektede språk eller dialekter for f.eks. å rekonstruere et felles urspråk. Se ►rekonstruksjon.
- komparativ:** Trekk i den grammatiske kategorien ►grad; bøyningsform av adjektiv og adverb, f.eks. *snillere* av *snill*.
- kongruens:** ►samsvarsbøyning.
- konjunksjon:** Ord som knytter sammen ord, fraser eller setninger, i gno. *ok* ‘og’, *en* ‘men, og’, *eða* ‘eller’.
- konjunktiv:** Trekk i den grammatiske kategorien ►modus; bøyningsform av verbet som signaliserer usikkerhet eller ønske, f.eks. *Leve kongen*. Se ►optativ.
- kontaktassimilasjon:** ►assimilasjon.
- kontraksjon:** Sammentrekning av en eller flere lyder, i gno. f.eks. *aptani* > *aptni* dativ entall av *aptann* ‘aften’, *hestuminum* > *hestunum* dativ flertall bestemt form av *hestr* ‘hest’.

- koordinasjon:** Samordning av ord, fraser eller setninger, som oftest ved hjelp av en ►konjunksjon.
- koreferanse:** At to setningsledd har samme innhold ved at de viser til samme gjenstand eller saksforhold.
- koronal:** Lyd som blir dannet med tungespissen eller tungebladet; de to gruppene av koronale lyder er ►apikaler og ►laminaler.
- korpus:** Samling av muntlige eller skriftlige tekster ordnet etter bestemte egenskaper.
- kort stavelse** (nn. *staving*): Stavelse som består av en kort vokal + eventuelt en kort konsonant, i gno. f.eks. *ek* 'jeg' og *gefa* 'gi'.
- kortstavellesord** (nn. *kortstavingsord*): ►kvantitet.
- krimgotisk:** En varietet av gotisk som ble talt av kringgoterne i noen områder på Krim inntil så sent som på 1700-tallet.
- kufiske mynter:** Mynter med kufisk skrift som ble utviklet i Kufa i Persia (nå Iran) på 700-tallet.
- kursivskrift:** Skrift som er sammenhengende og med innslag av løkker, i gammelnorsk tid først og fremst brukt i ►diplomene. Det motsatte er ►formell skrift.
- kvantitet:** Lengde og tyngde, om korte vs. lange vokaler og konsonanter, og korte vs. lange stavelser, også omtalt som lette og tunge stavelser.
- kvantor:** ►Determinativ som uttrykker mengde, bl.a. *alle*, *noen*, *ingen* og tallord.
- labial:** Lyd som blir dannet ved hjelp av leppene. Konsonanten *p* er bilabial, og *f* er labiodental. Se ►runding. Det motsatte er ►delabialisering.
- labialisering:** ►runding.
- laminal:** Lyder som blir dannet med tungebladet, dvs. postalveolare ►frikativer [ʃ, ʒ] og ►afrikater [tʃ, dʒ].
- landsvistbrev:** Kongebrev som ga en drapsmann rett til å oppholde seg i landet mot å betale bøter til kongen og erstatning til den døde slektninger. Se ►diplom.
- lang stavelse** (nn. *staving*): Stavelse som består av en lang vokal eller en kort vokal + en lang konsonant eller en konsonantforbindelse, i gno. f.eks. *ey* 'øy', *holl* 'hall' og *varp* 'kast'. Se ►tung stavelse.
- laryngal:** Lyd som blir dannet i strupehodet; i norsk først og fremst /h/.
- lateral:** Lyd som blir dannet ved at luften strømmes på den ene eller begge sidene av lukket eller innsnevringen som tungen danner; f.eks. *l*.
- latinskrift:** Det latinske alfabetet som ble brukt til å skrive latin, men også en rekke andre språk, blant dem norsk fra 1000-tallet av.
- latinsk skrift:** Den rundere håndskrifttypen som i Norge tok over etter den ►gotiske håndskriften ved midten av 1800-tallet.
- leddsetning:** Setning som fungerer som setningsledd i en annen setning – enten med finitt verb (finitt leddsetning): *De hørte [at fuglene sang]*, eller med infinitiv (infinit leddsetning): *De hørte [fuglene synge]*. Setninger som fungerer som del av setningsledd, såkalte leddelssetninger, regner en også som leddsetninger når ikke annet er presisert.
- leddstilling:** Rekkefølgen av ledd (dvs. ord eller fraser) i en setning.
- legg:** Samling av flere, ofte fire ►bladpar, som, når de er sammenheftet og innbundet i permer, utgjør en ►kodeks.

- leksem:** Ord i abstrakt forstand, som står for “familien” av bøyingsformer av ordet; kan sammenlignes med oppslagsordet i en ordbok; f.eks. står leksemet *holde* (vb.) for alle de bøyde ordformene *holde, holder, holdt, og hold!*
- leksikalisering:** Når et trekk som tidligere kunne beskrives ved en regel, går over til å bli en ikke lenger forutsigbar egenskap ved et større eller mindre sett med ord, for eksempel trykkplasseringen når den ikke ligger på forutsigbar stavelse.
- leksikalsk styrt kasus:** -Kasus som ikke er bestemt av den grammatiske funksjonen leddet har i setningen (dvs. ikke strukturell kasus), men av det leksikalske innholdet til hovedverbet, f.eks. direkte objekt i dativ eller genitiv i stedet for i akkusativ: *Hvárir skulu [þeirri eign]dat fylgja* = ‘Hver av de to skal eie denne eiendommen’, *Sva geta þau [þess tíma]gen* = ‘Så gjetter de den tiden’.
- lenisering:** Overgang fra ustemt til stemt konsonant (med “svak”, lat. *lenis*, artikulasjon): /p, t, k/ > /b, d, g/.
- liberaliseringsvedtaket:** Vedtak i Norsk språkråd fra 1973 om at skoleelever inntil videre fikk lov til å bruke visse typer tradisjonelle riksmålsformer som ikke (lenger) var tillatt i bokmålsnormalen, i påvente av en mer omfattende reform av rettskrivningen i bokmål (som kom i 1981).
- ligatur:** Sammenføyning av to skrifttegn i ett tegn, f.eks. er vokaltegnet *æ* en ligatur av *a* og *e*. Rent grafisk gir denne ligaturen en treffende beskrivelse av lyden den står for, ettersom vokalen /æ/ fonetisk kan sies å ligge mellom /a/ og /e/. Se ►binderune.
- literacy:** Engelsk for ►skriftkyndighet.
- ljóðaháttur:** Et norrønt versemål som bl.a. ble brukt i eddadikt.
- logisk subjekt:** -Nominalt ledd som står i samme forhold til en infinitiv som et subjekt står i til et finitt verb: *De hørte [fuglene synge]* = *De hørte [at fuglene sang]*.
- læreboknormalen:** Fra 1938 til 2005 (i bokmål) og 2012 (i nynorsk) en kjerne av såkalte hovedformer innenfor den offisielle og videre rettskrivningen. Den skulle brukes av lærebokforfattere og statsansatte. Se ►sideformer.
- lønnrune:** Rune i en form for hemmelig skrift, der nummeret på ►ætten og nummeret på runen i ætten ble gjengitt med streker på hver sin side av en figur.
- lågtyisk:** ►nedertyisk.
- malefaktiv:** Uttrykk for den som har ulempe eller skade av en handling, i gno. typisk uttrykt ved hjelp av dativ. Se ►benefaktiv.
- mediopassiv:** Verbform som typisk innebærer at subjektet fyller både agens- og patiensrollen, slik som i de gno. refleksivformene, f.eks. *þá settisk hon niðr* ‘da satte hun seg ned’, der subjektet handler (►agens) og der handlingen er rettet mot subjektet selv (►patiens).
- middelnedertyisk** (nn. *mellomlågtysk, mellomnedertyisk*): Den nordtyske varietetten som ble brukt både i tale og skrift i senmiddelalderen ►nedertyisk.
- modalt hjelpeverb:** ►Hjelpeverb som uttrykker modale forhold, f.eks. *må* i *Hun må gå*. ►modus.
- moderat bokmål:** Etter 1938 bokmål som er preget av de (til enhver tid) mest tradisjonelle formene innenfor den offisielle rettskrivningen.
- modus:** Grammatisk kategori; ved modus kan taleren signalisere hvordan han eller hun stiller seg til innholdet i utsagnet. I *Stopp bilen, Per!* signaliserer taleren ved hjelp av imperativformen *stopp* at det er sterkt ønskelig at Per stopper bilen. I *Rett før midnatt*

stoppet Per bilen blir det derimot ikke sagt noe om det ønskelige i at Per hadde stoppet bilen. Se ►imperativ, ►indikativ og ►konjunktiv.

monoftong: Vokal som alene og uten endring av artikulasjonssted og -måte kan utgjøre en stavelse. Ved monoftongering går en ►diftong over til å bli en monoftong, f.eks. *gno. stein, aust* > *sten, øst* i enkelte dialekter.

monogram: Sammenføyning av bokstaver i en figur hvor de helt eller delvis inngår, ofte forbokstavene i et personnavn.

mora: Grunnenhet i den metriske fonologien, som gjengis med symbolet μ . En mora tilsvarer et kort lydsegment, det vil si at en kort vokal består av én mora, mens en lang består av to moraer. (Om konsonanten bak vokalen teller som mora, varierer fra språk til språk.)

morfem: Enhet som har semantisk innhold eller grammatisk funksjon – uttrykt i allomorfer.

morfologi: (Læren om) hvordan ord er bygd opp og bøyes i et språk.

multietnolekt: En talespråksvarietet som helst oppstår i flerspråklige og flerkulturelle bymiljø, og som er resultat av kontakt mellom majoritetsspråket og flere ulike minoritetsspråk.

nasal: Konsonant karakterisert av oralt lukke kombinert med at luftstrømmen fra lungene får strømme fritt ut gjennom nesene.

nedertysk (nn. *lågtysk*, også *plattysk*): Samlebetegnelse for nordtyske dialekter.

nominalt ledd (nominalfrase): Setningsledd som kan fungere som bl.a. subjekt og objekt, vanligvis realisert som substantivisk eller pronominalt ledd eller ►leddsetning.

object shift: ►objektsframflytting uten infinitt.

objekt: I eldre norsk et nominalt ledd i ►oblik kasus som er med fordi hovedverbet krever det, i moderne norsk et tilsvarende ledd som har sin normale plass etter det infinitte verbet.

objektsframflytting med infinitt (eng. *scrambling*): Framflytting av et ►objekt til en plass foran et setningsadverbial i setninger med infinitt verb, f.eks. *Nú vil hann [þá kú]_{DO} eigi lengr leiga*, = 'Nå vil han ikke lenger leie den kua'. Se ►objektsframflytting uten infinitt.

objektsframflytting uten infinitt (eng. *object shift*): Framflytting av et ►objekt til en plass foran et setningsadverbial i setninger uten infinitt verb, f.eks. *De så ham ikke* ►objektsframflytting med infinitt.

objektsinfinitiv: Konstruksjon med objekt + infinitiv, som svarer til subjekt og finitt verb i en leddsetning: *Hun så [ham komme] = Hun så [at han kom]*.

obliske kasus: Samlebetegnelse for akkusativ, genitiv og dativ.

oblikt setningsledd: I dependensanalysen om mindre predikatsnære ledd, f.eks. objekt i dativ og genitiv, foruten verbpartikler og utfyllinger til preposisjoner.

oblikt subjekt (*subjektaktig oblikt ledd*): Ledd i oblik kasus i eldre norsk som svarer til et subjekt i moderne norsk: *Mik_{akk} dreymir* > 'Jeg drømmer', *Mér_{dat} likar* > 'Jeg liker'.

obstruent: Konsonant som uttales med hørbar hindring av luftstrømmen; obstruenter deles i to hovedtyper: ►plosiver (orale lukkelyder) og ►frikativer (frikasjonslyder).

obstruentassimilasjon: ►Assimilasjon av en obstruent til etterfølgende ►plosiv, for eksempel germ. **soht-* > gno. *sótt* (pts. pft.) mot tysk *gesucht*.

- omlyd:** Assimilasjon (oftest fjernassimilasjon) der et segment som står i en etterfølgende trykklett stavelse, påvirker vokal i en foregående stavelse, f.eks. urnordisk **barnu* > **børnu* [børnu] (og senere > gno. *børn*).
- omlydsveksling:** Lydveksling som skyldes omlyd, f.eks. mellom *sove* inf. med opprinnelig rotvokal og *søv* pres. med endret vokal pga. i-omlyd.
- omlydsvokal:** De fire nye vokalene i norrønt som på grunn av ►omlyd utvider det urnordiske femvokalsystemet. De nye vokalene som oppsto gjennom i-omlyd, var: /æ/, /ø/ og /y/. I tillegg kommer /ɔ/ ('ø') gjennom u-omlyd av /a/.
- opptakt:** ►stavelsesstruktur.
- optativ:** ►Modus som uttrykker et ønske, for eksempel gno. *Lengi lifi konungr várr* 'Måtte kongen vår leve lenge!'. Se ►konjunktiv.
- orddanning (ordlagning):** Å lage nye ►leksem med utgangspunkt i eksisterende leksem ved hjelp av ►avledning og ►sammensetning.
- ortografi:** Stavemåte, rettskriving.
- overgangsinnskrift:** Runeinnskrifter fra mellom 550 og 750 som viser språklige og runografiske trekk som dokumenterer overgangen fra urnordisk til norrønt, for eksempel runesteinene fra Eggja, Vatn og Blekinge.
- overlang stavelse (nn. staving):** Stavelse som består av en lang vokal og enten en lang konsonant eller en konsonantforbindelse, i gno. f.eks. *nátt* 'natt' og *haust* 'høst'.
- oversettelseslån (nn. omsetningslån):** Lån der alle ledd av en sammensetning er oversatt del for del fra kildepråket, f.eks. *tele-visjon*, som blir oversatt til *fjern-syn*.
- overvekt:** Hovedtrykk på den første stavelsen i tostavellesord med lang rotstavelse og kort endestavelse, f.eks. gno. *kasta*. I mange dialekter av norsk ble ord med overvekt utsatt for reduksjon av endestavelsen, f.eks. *kasta* > *kaste* eller *kast*'.
- overvektsord:** Tostavellesord med ►lang rotstavelse i gno. (f.eks. nominativ *granni*, *tunga* 'granne/nabo, tunge', oblike former *granna*, *tungu*) og med redusert endevokal i østnorske dialekter (*en granne*, *ei tunge*). Se ►jamvektsord.
- OV-leddstilling:** ►SOV-leddstilling.
- paginering:** Fortløpende nummerering av sidene i en ►kodeks eller en bok. Se ►foliering.
- palatal:** Lyd som dannes gjennom kontakt mellom tungeryggen og den harde ganen (lat. *palatum durum*), f.eks. [ç] i moderne norsk *kjele*. Ved palatalisering flyttes en lyds artikulasjonssted til den harde ganen, som når lange ►koronaler er blitt palatale, jf. /man/ 'mann' > /maj/, og når velarer blir palatale ved en assimilasjonsprosess der en fremre (palatal) vokal påvirker en foregående velar lukkelyd slik at den blir artikulert palatalt, som norr. /kista/ > /çistə/.
- palatalregelen:** I tidlig norsk skrift en regel overtatt fra engelsk som innebærer at *k* ble brukt foran høye vokaler, f.eks. *kirkia* 'kirke', mens *c* ble brukt i alle andre stillinger, f.eks. *coma* 'komme' og *licam* 'legeme'.
- paleografi:** Studiet av gammel skrift. Vitenskap i seg selv og hjelpevitenskap i studiet av gamle håndskrifter.
- paradigme:** Bøyningsmønster av et ord, sett av bøyningsformer.
- parallellspråklighet (nn. parallellspråklegheit):** Type tospråklighet i et samfunn der to språk (i vårt tilfelle i Norge i dag: norsk og engelsk) brukes ved siden av hverandre, for eksempel i noen akademiske sammenhenger.
- paratagme:** To eller flere ord eller ledd som er sideordnet.

- partitiv:** Del av en helhet, f.eks. partitiv genitiv (det heles genitiv), *fjórir bleifar brauðs* 'fire leiver av brødet'.
- passiv tospråklighet** (nn. *tospråklegheit*): At språkbrukere med ulike morsmål med større eller mindre grad av tilvenning forstår hverandre uten (fullt ut) å kunne snakke hverandres språk. Kalles også reseptiv tospråklighet og semikommunikasjon.
- passiv:** ►Modus som innebærer at handlingen i setningen retter seg mot subjektet, f.eks. *barnet ble hentet* der subjektet *barnet* er ►patiens. Se ►aktiv og ►mediopassiv.
- patiens:** Ledd som uttrykker hvem eller hva verbalhandlingen går ut over, som regel ►objekt i setningen. Se ►agens.
- patronym:** Farsnavn med tillegg av ord som f.eks. *-dóttir* eller *-son*, jf. gno. *Gunnu Guðulfs-dóttir*, datteren til *Guðulv*. I urnordisk fantes patronymer som ble dannet med suffiksavledning, f.eks. *holt-ija-R* 'sønnen til Holte', jf. lat. *Tullius* 'sønnen til Tullus'.
- pergament:** Skinn som er behandlet slik at en kan skrive på det.
- perifrastisk:** Omskrivende, brukt om sammensatte verbformer, typen *har kjøpt, vil kjøpe* o.l., der mange andre språk har usammensatte former.
- personbøyning** (nn. *personbøying*): Bøyning som uttrykker *person*, som i gno. *várum* '(vi) var', *váruð* '(dere) var', *váru* '(de) var'.
- personlig pronomen:** Pronomen som uttrykker *person* og bøyes i *kasus*, slik som 1. pers. *jeg, meg* og 2. pers. *du, deg*.
- plattysk:** ►nedertysk.
- plosiv:** Lukkelyd; lyd med full stenging av luftstrømmen, f.eks. *p, t, k*.
- pluralis majestatis:** Det kongelige *vi*, når en høytstående person refererer til seg selv i flertall.
- possessiv:** ►Determinativ som uttrykker eiendom eller tilhørighet (tidligere kalt eiendomspronomen), bl.a. *min, din, hennes og hans*.
- possessivsuffiks:** Suffiks som uttrykker eiendomsforhold, nærmere bestemt *-s* i f.eks. *familiens hund*.
- possesivt genitivsledd:** Genitivsledd som uttrykker eiendomsforhold som *familiens i familiens hund* (i motsetning til annen bruk av genitiv, f.eks. objektiv genitiv i *hundens oppdragelse = det å oppdra hunden*).
- potensielt subjekt:** Det ►nominale leddet som uttrykker ny informasjon og har sin opprinnelige plass på objektplassen i en ►presenteringssetning: *Det har sittet en fugl på taket*.
- predikativ:** Setningsledd som karakteriserer subjektet (subjektspredikativ) eller objektet (objektspredikativ) i en setning, vanligvis realisert som et adjektiv eller et substantivisk ledd. Se ►attributt.
- prefiks:** ►Affiks som er foranstilt ordstammen, f.eks. *u-* i *uvenn* eller *be-* i *berøve*.
- preposisjonsfrase:** Setningsledd med preposisjon som kjerne; de består normalt av en preposisjon pluss et ►nominalt ledd.
- presenteringssetning:** Setning med formelt subjekt, ►aktivt verb og et ►nominalt ledd i ubestemt form (dvs. ►potensielt subjekt) som uttrykker ny informasjon, på objektplassen: *Det har sittet en fugl på taket*.
- preterito-presens:** Gruppe av verb som danner presens etter mønster av preteritum i sterke verb, og preteritum ved hjelp av dentalsuffiks, f.eks. gno. *skulu* 'skulle': *skal* (pres.) – *skuldi* (pret.).

- preteritumstrinn:** I gno. omfatter preteritumstrinnet verbformer i preteritum, supinum og perfektum partisipp. Formene på dette trinnet er kjennetegnet ved dentalsuffiks i svake verb og særskilt avlyd i sterke verb.
- privativ:** Semantisk funksjon som uttrykker nekting eller motsetning, f.eks. *u-* i *uvenn* og *uklok*.
- pro-drop:** Utelating av subjektet når bøyningsformen av verbet viser numerus og person, slik at subjektet lett kan identifiseres.
- produktiv:** En regel, et mønster og et paradigme er produktive når de blir brukt på nye ord.
- progressiv assimilasjon:** ►Assimilasjon som virker framover i ordet, altså mot høyre i skriftbildet.
- progressiv j-omlyd:** En ►omlyd med samme effekt som i-omlyden, forårsaket av halv-vokalen /j/. Mens omlydene ellers er regressive, er j-omlyden progressiv, dvs. at den omlydsskapende /j/ står foran vokalen den påvirker, f.eks. *jarðar* > *jærðar* el. *jerðar* gen. ent. av *jørð* f. 'jord'.
- protokoll:** Den innledende delen av et ►diplom, hvor hovedinndelingen er protokoll, tekst og ►eskatoll.
- punisk:** Et utdødt ►semittisk språk som ble talt av punere ved middelhavskysten av Nord-Afrika med Kartago som sentrum og på flere øyer i Middelhavet.
- punkterte runer:** Tilføyning av en prikk eller en kort strek til et runetegn for å lage et nytt tegn; punktering er et grafemisk differensieringsprinsipp som begynte å spre seg i slutten av vikingtiden.
- purisme:** En språkpolitikk som har som mål å holde et språk rent for fremmede elementer.
- radikalt bokmål:** Etter 1938 om bokmål preget av dialektnære og nynorsknære former, oftest innenfor den (til enhver tid) gjeldende offisielle rettskrivningen.
- recto:** Forsiden av et blad i et ►håndskrift, forkortet *r*. Se ►foliering.
- reduksjon:** Språkendringsprosess der en fjerner distinksjoner; i f.eks. fonologien om at en fjerner forskjellen mellom *a*, *u* og *i* ved å la alle få uttalen [e] eller [ə].
- reduksjonsvokal:** Vokal som er resultat av ►reduksjon.
- reduplikasjon:** Bøyning som innebærer at en del av stammen blir gjentatt, kjent fra f.eks. lat., *tango* – *tetigi* 'røre'. I gno. er det bare de fem verbene i *róa*-klassen som viser tydelige spor av reduplikasjon, f.eks. *róa* – *reri*, men med støtte i det eldre, østgermanske språket gotisk regner vi med at også urnordisk hadde reduplikasjon i flere andre verb.
- refleksiv:** Verbform som viser tilbake til subjektet; f.eks. *hon settisk niðr* 'hun sette seg ned', se ►resiprok.
- refleksivt pronomen:** Pronomen – *seg* – som peker tilbake på subjektet i samme setning:
Hun bestemte seg.
- regressiv assimilasjon:** ►Assimilasjon som virker bakover i ordet, altså mot venstre i skriftbildet.
- rekonstruksjon:** Det å utlede språkformer som ikke er belagt ved hjelp av belagte språkformer. Den rekonstruerte formen blir normalt markert med en stjerne (asterisk), f.eks. urn. **fehu* > gno. *fé*. Se ►komparativ metode.
- relativsetning:** Leddssetning som står som ►attributt til et substantiv eller pronomen eller sjeldnere et adverb, og som i moderne norsk må eller kan innledes med ►subjunksjonen *som*: *jenta [som kjøpte bilen], bilen [(som) jenta kjøpte].*
- reseptiv tospråkighet** ►passiv tospråkighet.

- resiprok:** En gjensidig handling; f.eks. gno. *þeir mótusk* 'de møtte hverandre' til forskjell fra det rent refleksive *hon settisk niðr* 'hun satte seg ned'. Se ►refleksiv.
- resiprokt pronomen:** Pronomen – *hverandre* – som uttrykker at personene som subjektet refererer til, påvirker hverandre gjensidig: *De kysset hverandre*.
- restitusjon:** Gjeninnføring av en eldre form, f.eks. av /v/ foran rundet vokal i gno., *orðit* > *vorðit* av *verða* 'bli'.
- retrofleks:** Lyd som blir artikulert ved at tungespissen blir bøyd bakover slik at innsnevringen mot ganen blir bak ►alveoli, f.eks. ►plosivene /t, d/, ►nasalen /ŋ/ og ►frikativen /ɣ/.
- revers:** Baksiden av en mynt. Forsiden kalles ►advers.
- riksmål:** 1) Det mest brukte navnet på bokmål fra slutten av 1800-tallet og fram til 1929; 2) fra tidlig 1950-tall navnet på en privat språknormal basert på tradisjonelle bokmålsformer og uttrykk for opposisjon til den offisielle normeringen av bokmål.
- rot:** Den delen av et ord som blir tilbake når en tar bort både forstavelser (►prefiks) og endelser (►suffiks), f.eks. *-tal-* i ordet *be-tal-ing-a*.
- rotasisme:** Overgangen fra germ. *z* til *R*, f.eks. germ. **gaizaz* > urn. **gaiRaR* > gno. *geirr*, se ►vernersk veksling.
- rotvokal:** Vokal som er kjerne i en ►rot.
- rubrikk:** Overskrift i middelalderhåndskrift, ofte skrevet i rødt (lat. *ruber* 'rødt').
- runding (labialisering):** At en lyd får uttale med lepperunding: *e* (urundet) som blir til *ø* (rundet); de bakre vokalene i norrønt er alle rundet, dvs. *u, ú, o, ó, ø* og *á (ǫ)*.
- runeortografi:** ►Ortografi som ligger til grunn for runeskriften, og som på enkelte punkter skilte seg fra ortografien for det latinske alfabetet i håndskrifter, diplomer o.l.
- sammensetning** (nn. *samansetting, samansetjing*): Ordlagingsprosess der en setter sammen to stammer til en ny stamme, f.eks. *hus + tak* → *hustak*.
- sammensetningsfuge** (nn. *samansettingsfuge*): Element som finnes mellom for- og etterledd i sammensetninger, men som ikke er del av stammen til noe av leddene. I norsk er særlig *-s-* og *-e-* brukt som fugeelement, f.eks. *universitetsfag* og *pennestrøk*.
- samnorsk:** Et antatt framtidig norsk skriftspråk utviklet gjennom en tilnærming mellom og til slutt en sammensmelting av bokmål og nynorsk; en sentral målsetting for offentlig norsk språkpolitikk gjennom mye av 1900-tallet; også brukt negativt om radikalt (nynorskknært) bokmål av motstandere av denne politikken.
- samsvarsbøyning** (*kongruens*, nn. *samsvarsbøyning*): At et ord i visse posisjoner viser samsvar med et annet ord eller ledd, f.eks. at det finitte verbet står i samme tall og person som subjektet, eller at predikativet viser samme tall og kjønn som subjektet.
- schwa:** En sentral vokal, [ə].
- scrambling:** ►objektsframflytting med infinitt.
- scriptio continua:** Skrift uten markering av mellomrom mellom ordene; forekommer i mange runeinnskrifter, men ikke i de norrøne håndskriftene som er skrevet i det latinske alfabet.
- segmentasjon:** Når en lang konsonant blir splittet i to deler slik at det oppstår en konsonantgruppe, jf. gno. *kalla* /kal:a/ > /kadla/ i sørvestlandsk.
- sekundærverdi:** Den verdien som punkterte runer fikk i forhold til de upunkterte runene. For eksempel sto den upunkterte *i*-runen bare for kort eller lang /i/ (*i*-runens

- primærverdi), og den punkterte i-runen sto bare for kort eller lang /e/ (i-runens sekundærverdi).
- semikommunikasjon:** ►passiv tospråklighet.
- semittisk:** Språkgruppe som var utbredt i Midtøsten i tidlig historisk tid, og som har spredt seg til Afrika.
- senkning** (nn. *lågning*, bm. også *åpning*): Når en vokal får lavere uttale, særlig overgang fra høye til mellomhøye vokaler, f.eks. /u/ > /o/ som følge av a-omlyden, **hulta* > *holt*. Se ►omlyd.
- setningsledd:** En analyseenhet i en setning, der enheten har en viss syntaktisk funksjon i forhold til de andre setningsleddene i setningen, og der enheten står for et typisk og abstrakt innhold. Jamfør f.eks. *subjekt*, *direkte objekt* og *adverbial*. Et godt kjennemerke på hvilke ord som utgjør et setningsledd, er at de flytter sammen: *De leste [alle de nye bøkene] [hvert eneste år]* > [*Alle de nye bøkene*] *leste de hvert eneste år*, [*Hvert eneste år*] *leste de alle de nye bøkene*.
- sideformer:** Fra 1938 til 2005 (bokmål) og 2012 (nynorsk) om former som i de offisielle rettskrivningene var tillatt å bruke f.eks. for skoleelever i skriftlige arbeid, men ikke i lærebøker eller i offentlig forvaltning (også kalt *klammeformer* fordi det var vanlig å sette dem i klammer i ordlistene).
- Sievers' lov:** Fonologisk regel som sier at halv vokalen -j- opptrer enten ►asyllabisk som -j- eller syllabisk som -ij- i de eldre runeinnskriftene; jf. **raunijaR** mot *harja*.
- signatur:** Referanse til et håndskrift, som regel i en forkortet notasjon som inneholder en referanse til samlingen det hører hjemme i, nummeret i denne og formatet; f.eks. har *Gammelnorsk homiliebok* signaturen AM 619 4to.
- skjerpning:** Framvekst av plosiv foran halv vokaler som følger trykkting vokal, for eksempel lydovergangen urn. **twaijō* > gno. *tveggja* (genitiv av tallordet for 'to'); jf. også gotisk *twaddje*. I færøysk har lignende utvikling skjedd ved hiatus.
- skriftkyndighet** (nn. *skriftkunne*, eng. *literacy*): Evnen til å forstå og å bruke et skriftspråk.
- sluttfeltsledd:** Ledd som har sin normale plass i siste del av setningen, dvs. verbuttfyllinger som ►objekt, predikativ og verbal ►adverbial.
- sonorant:** Konsonant som i motsetning til ►obstruenter produseres uten hørbar hindring av luftstrømmen; sonoranter klassifiseres videre i ►nasaler, likvider og approksimanter.
- sonoritet:** Klangførhet. Vokaler er alltid sonore, og noen av konsonantane er også relativt sonore, f.eks. [l] og [r].
- sosiolekt:** En språkvarietet som er knyttet til en bestemt sosial gruppe eller klasse.
- SOV-leddstilling:** Rekkefølgen subjekt + objekt og andre verbuttfyllinger + verb som normal (dvs. umarkert) leddstilling; i norsk sammenheng mest brukt om plasseringen av verbuttfyllinger før et infinitiv verb.
- språkholdning** (nn. *språkbaldning*): Mønster for å reagere positivt eller negativt på et språklig uttrykk, en språklig variant eller varietet.
- språksamfunn:** Samfunn med et felles språk som vanligvis har ulike varianter (for eksempel dialekter), men hvor den språklige kommunikasjonen går på tvers av disse.
- stamme:** Delen av et ord som står igjen når bøyningssendelser er fjernet, f.eks. *megler* i *megleren*; stammen kan falle sammen med ►roten, f.eks. *vin* i gno. *vinr* m. 'venn', men kan også omfatte en rot med avledningsaffiks, f.eks. *vinsemd* f. 'vennskap'.

- stammeskifte:** Endring av stammen under bøyningen av et ord, f.eks. gradbøyningen *gammel – eldre – eldst*.
- stammesuffiks:** ►Suffiks som i urnordisk sto mellom roten (med et eventuelt avlednings-suffiks) og bøyningsendelsen, f.eks. /i/ i *gastir* ‘gjest’, der stammen er *gast-* og bøyningsendelsen *-r*.
- stammeutlyd:** Sluttlyden i en stamme, f.eks. /-k/ i stammen *spak-* i ordet *spaksemd* f. ‘klokskap’.
- stammevokal** (også *temavokal*): ►Roten pluss stammevokalen danner ►stamme. I det rekonstruerte, urnordiske ordet **gast-i-r* ‘gjest’, regnes *gast* som rot, *i* som stammevokal og *r* som bøyningsendelse.
- stavelsesstruktur** (nn. *stavingsstruktur*): Segmentstruktur av (opptakt +) kjerne (+ koda). Kjernen er en vokal, men kan også være en stavelsesbærende konsonant, som *n* i uttalen /bo:ʈn/ best. ent. ‘båten’. Kjerne + koda blir kalt stavelsesrimet. En åpen stavelse slutter på stavelseskjernen; en lukket stavelse er en stavelse med koda.
- stemt:** Lyd som uttales med svingning i stemmebåndene, f.eks. ►plosivene [b], [d] og [g].
- sterk adjektivbøyning** (nn. *adjektivbøyning*): Den formen adjektivet har når det står sammen med substantiv i ubestemt form: *en ung mann, ei ung kone, et ungt barn*. Se ►svak adjektivbøyning.
- sterk bøyning** (nn. *bøyning*): Bøyning som er kjennetegnet ved relativt mange former; i gno. ender minst en av formene i entall av substantiv og adjektiv på konsonant, f.eks. genitivsformene *hests* av *hestr* m. ‘hest’ og *spaks* av *spakr* adj. ‘klok’. I verbene har preteritum entall alltid bare én stavelse, f.eks. *braut* ‘brøt’ av *brjóta* ‘bryte’. Se ►svak bøyning.
- sterkt substantiv:** Substantiv som i moderne norsk ikke ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *bil*. Se ►svakt substantiv.
- sterkt verb:** Verb som danner preteritum uten stavelsesbærende suffiks, f.eks. *være – var* og *synge – sang*.
- stigende diftong:** ►Diftong som har sonoritetsmaksimum på siste elementet.
- stilistisk inversjon:** Leddstilling i ►leddsetning med annet ledd enn ►subjektet på en typisk subjekts plass, f.eks. *Dei som heime skulle vere, var ikkje å sjå*.
- stryking:** Utelatelse av setningsledd eller ledd-del: *Eva_s tok eplet, og –_s ga det til Adam*.
- subjekt:** I eldre norsk om et nominativsledd som det finitte verbet kongruerer med, i moderne norsk et ►nominalt ledd som står rett framfor eller rett bak det finitte verbet. Det typiske innholdet for subjekt i aktivsetninger er at det forteller om hvem som utfører handlingen uttrykt i verbalet.
- subjektaktig oblikt ledd:** Se ►oblikt subjekt.
- subjunksjon:** Ubøyd ord som innleder leddsetninger, f.eks. *at* og *som*.
- substantivfrase:** En ►frase der et substantiv er overordnet de andre ordene i frasen ved at disse bøyes i kjønn, tall og bestemthet i samsvar med substantivet.
- suffiks:** ►Affiks som er etterhengt, for eksempel *-er* i verbformen *synger* og i substantivet *sanger*.
- supinum:** Den bøyningsformen av verbet vi finner etter ►hjelp verbet *ha*, f.eks. *skutt* i *hun har skutt*.
- suprasegmentale trekk:** Språktrekk som er uavhengig av lydsegmentene, og som kan strekke seg over flere segment, f.eks. ►trykk, ►tonem og lengde.

- svak adjektivbøyning** (nn. *adjektivbøyning*): Den formen adjektivet har når det står sammen med substantiv i bestemt form: *den unge mannen, den unge kona, det unge barnet*. Se ▶sterk adjektivbøyning.
- svak bøyning** (nn. *bøyning*): Bøyning som kjennetegnes av forholdsvis få former; svake former av adjektiv i norrønt ender alltid på vokal i hele entall, for eksempel *spaki* – *spaka*, mens svakt preteritum alltid er flerstavet, f.eks. *kastaði* ‘kastet’ (til inf. *kasta*). Se ▶sterk bøyning.
- svakt substantiv**: Substantiv som i moderne norsk ender på trykklett vokal i grunnformen, f.eks. *lampe*. Se ▶sterkt substantiv.
- svakt verb**: Verb som lager preteritum med et bøyningssuffiks. Se ▶sterkt verb.
- svarabhaktivokal**: ▶innskuddsvokal.
- svevende diftong**: En ▶diftong som har omtrent lik ▶sonoritet på begge elementer.
- SVO-leddstilling**: Rekkefølgen subjekt + verb + objekt og andre verbutfyllinger som normal (dvs. umarkert) leddstilling; jf. *hun fikk ingen fisk* mot *hun har ingenting fått*. Se ▶SOV-leddstilling.
- symmetrisk system**: Når det er like mange enheter på den ene siden som på den andre, f.eks. et vokalsystem med like mange fremre som bakre vokaler.
- synkope**: Bortfall av kort vokal mellom to konsonanter, for eksempel når urnordisk *gastiR* blir til gno. *gestr*; også om vokalbortfall generelt, slik at ▶apokope blir en undergruppe av synkope.
- synkopetiden**: Språkhistorisk periode, ca. 500–700, der alle korte, trykksvake og unasalerte vokaler falt bort.
- synkron**: Som beskriver språket på et visst tidspunkt. Se ▶diakron.
- syntetisk språk**: Språk med mange bøyingskategorier, i motsetning til ▶analytisk språk.
- tempus**: Grammatisk kategori som uttrykker tid; i norsk presens og preteritum. (Lat. *tempus* ‘tid’.)
- term**: Benevnelse for et definert begrep innenfor et visst emneområde.
- terminus post quem**: Tidspunkt etter en bestemt hendelse, særlig brukt med tanke på datering av eldre kilder; f.eks. innebærer omtalen av Olav den helliges død i en kilde at den må være yngre enn 1030, da vi fra andre kilder vet at han døde.
- tjukk l**: Retrofleks flapp, der tungspissen fra et tilbakebøyd utgangspunkt blir ført raskt framover, slik at den et øyeblikk treffer ▶alveoli og dermed skaper en momentan slaglyd; ▶koronal.
- tonelag**: ▶tonem.
- tonem** (også *tonelag*): Betydningsskillende trekk knyttet til tone; tonebevegelsen på den trykksterke stavelsen i et to- eller flerstavelsesord bestemmer om ordet har tonem 1 (*tank-en*), eller tonem 2 (*tanke-n*).
- topikalisering**: Plassering av et setningsledd som normalt kommer lenger bak i setningen, rett framfor det finitte verbet, f.eks. *I går ville hun ikke gjøre noe*. Se ▶ekstraponering.
- toponymi**: Stedsnavngranskning, studium av stedsnavn.
- transkripsjon**: Det å gjengi uttalen så nøyaktig som mulig ved hjelp av skrift, ofte lydskrift.
- translitterasjon**: Det å gjengi de enkelte runegrafemer så adekvat som mulig i et 1:1-forhold med tilsvarende bokstaver i det latinske alfabet.
- trokeisk rytme**: Rytisk vekslning mellom først betont og så ubetont stavelse.

- trykk:** Forskjellen mellom prominente og ikke-prominente stavelser i et ord eller en frase. En abstrakt, fonologisk styrkerelasjon mellom stavelser, som kan realiseres fonetisk på ulike måter i ulike språk; i norsk har trykk tung (trykksterk) stavelse mer lydmasse enn en stavelse uten trykk, som normalt er lett (trykksvak). I tillegg bruker vi tonegang til å signalisere trykk. Trykklett/-svak stilling er typisk for endestavelser (f.eks. *kasta*), trykk tung/-sterk for rotstavelser (f.eks. *kasta*).
- typologisk harmoniprinsipp:** Det forholdet at kjernen i ulike typer ledd står foran utfyllingen, i samsvar med SVO-syntaks, eller etter utfyllingen, i samsvar med SOV-syntaks. For eksempel har SVO-språk en tendens til å bruke preposisjoner, mens SOV-språk vanligvis bruker postposisjoner.
- uniformitetsprinsippet:** Et erkjennelsesteoretisk grunnprinsipp som går ut på at gamle og utdødde språk kan sammenlignes med moderne språk fordi de føyde seg etter de samme grunnprinsippene og regelmessighetene.
- upersonlig passivsetning:** ►Passiv setning med ►formelt subjekt og ►objektet på sin opprinnelige plass: *Det ble fanget mye fisk*.
- upunkterte runer:** ►punkterte runer.
- urfinsk:** Opprinnelseesspråket til de finske språkene.
- urgermansk:** Opprinnelseesspråket til de germanske språkene; fellesgermansk.
- urnordisk:** Opprinnelseesspråket til de nordiske språkene; fellesskandinavisk.
- ustemt:** Lyd som uttales uten svingning i stemmebåndene, f.eks. ►plosivene [p], [t] og [k].
- utbrytingskonstruksjon:** Konstruksjon der et ledd blir sett på som "brutt ut" av den opprinnelige setningen og framhevet i egen setning med ►formelt subjekt og den opprinnelige setningen er omgjort til en som- eller at-setning: *Eva ga Adam eplet* > *Det var Eva [som ga Adam eplet], Eva og Adam bodde i Eden* > *Det var i Eden [at Eva og Adam bodde]*.
- utferdar:** ►utsteder.
- utfylling:** Underordnet ledd, f.eks. objekt til et verb eller en preposisjon.
- utjevning** (nn. *utjamning*, eng. *levelling*): Utvikling mot færre markerte former i dialektene, som når egne dativformer blir borte i de dialektene som har hatt slike former.
- utlyd:** Den siste lyden i et ord.
- utlydsherding:** Overgangen fra stemt til ustemt konsonant i absolutt utlyd; denne fonologiske prosessen virket bl.a. i urnordisk, jf. gno. *galt* (preteritum), som går tilbake til **gald* (av *gjalda* vb. 'gjelde'). ►desonorisering.
- utsteder** (nn. *utferdar*): Den som skriver under på og er ansvarlig for et dokument, f.eks. et ►diplom.
- uvular:** Lyd som blir dannet gjennom kontakt mellom tungeryggen og drøvelen (*uvula*), f.eks. skarre-r, [ʁ].
- V1-, V2- og V3-regel:** Regel om at setninger har det finite verbet på henholdsvis første, andre og tredje plass.
- valens:** Egenskap ved verb som avgjør hvor mange og ev. hva slags ledd verbet kan eller må knytte til seg for å kunne danne en grammatisk setning.
- variasjonsprinsippet:** En oppkallingsmåte i eldre germansk der en holder på det ene leddet i navnet til den eldre personen som er oppkalt, men varierer det andre.

- varietet:** En type språkbruk som er særpreget av språktrekk som hører sammen. Ofte brukt om dialekt eller ►sosiolekt når begrepet ikke skal koples spesifikt til geografisk eller sosial variasjon; det kan også brukes om skriftlig språk.
- velar:** Konsonant som blir artikulert med tungeryggen hevet mot den myke ganen enten med fullt lukke, for eksempel [k], eller som ►frikativ, for eksempel [x]. (Av lat. *velum* 'den myke ganen'.)
- verbpartikkel:** Adverb eller preposisjon som tjener til å fylle ut og avgrense innholdet av et verb, f.eks. *ut i gå ut*.
- vernorsk veksling:** En veksling mellom særlig /s/ og /r/ som ennå forekom i eldre gno., f.eks. mellom former som *es* og *vas*, mot *váru* og *verit* av *vera* (eldre *vesa*) 'være'. Vekslingen har sin bakgrunn i at visse lyder ble stemt etter trykklett staving i eldre germansk. Den er kalt *vernorsk* etter den danske språkforskeren Karl Verner (1846–1896) som først påviste denne regelmessigheten. Vekslingen ble etter hvert opphevet ved analogi.
- verso:** Baksiden av et blad i et ►håndskrift, forkortet *v*. Se ►foliering.
- vestgermansk:** En av tre språkgrupper som ble utviklet fra fellesgermansk. I dag regnes tysk, nederlandsk, frisisk, jiddisk og engelsk som vestgermanske språk.
- vestnordisk:** Til de vestnordiske språk regnes islandsk, færøysk og (vest)norsk i middelalderen; språklige kjennetegn er bl.a. nasalassimilasjon (no. *sopp* mot sv. *svamp*) og bevarte gamle diftonger (nn. *stein* mot sv. *sten*). Se ►østnordisk.
- vibrant:** Rullende lyd, i gno. [r].
- vidisse:** Bekreftet avskrift av et dokument; fra lat. perfektum infinitiv *vidisse* 'å ha sett'.
- vilkårssetning:** Leddsætning som fungerer som adverbial, og som opplyser om et vilkår for at saksforholdet uttrykt i helsetningen skal inntreffe: *Dersom hun snubler, setter hun ikke verdensrekord*.
- vokalharmoni:** Et fonotaktisk krav eller en fonologisk regel som går ut på at vokalene i et ord må samsvare med hensyn til ett eller flere trekk, f.eks. høyde, fremre–bakre tungestilling eller lepperunding. I gno. innebærer vokalharmonien at en høy rotvokal blir etterfulgt av en høy endelsesvokal, f.eks. *lifī* og *lifum* av *lif* n. 'liv', mens en ikke-høy rotvokal (som oftest) blir etterfulgt av en ikke-høy endelsesvokal, f.eks. *lofe* og *lofom* av *lof* n. 'ros, lovprising'.
- vokalisering:** Overgang fra *konsonant* til (halv)vokal.
- vokalreduksjon:** Svekkelse av vokaler i trykklett stilling, der den reduserte vokalen ofte ble realisert som en ►schwa, men i skrift gjerne gjengitt med <æ> eller <e>, f.eks. gno. *ganga* > *gangæ*, *henmar* > *henner*.
- VSO-leddstilling:** Rekkefølgen verb + ►subjekt + ►objekt.
- ynge futhark (fubark):** Det yngre runealfabetet med 16 runegrafemer.
- ætt:** Grupper av runer som runealfabetet var delt inn i. I det eldre runealfabetet var det åtte runer i hver av de tre ættene, til sammen 24 runer, men på grunn av forenklingen i det yngre runealfabetet fikk to av ættene bare fem runer hver, mens den tredje ætten hadde seks runer, til sammen 16 runer.
- østersjøfinsk (nn. *austersjøfinsk*):** Gruppe av nært beslektede finsk-ugriske språk som ble snakket i området rundt Østersjøen.
- østgermansk (nn. *austgermansk*):** En av de tre språkgruppene som skilte seg fra fellesgermansk; mest kjent er det utdødde språket ►gotisk.

østnordisk (nn. *austnordisk*): Til de østnordiske språkene regnes gammeldansk, gammel-svensk og (i noen grad) østnorske varieteter; språklige kjennetegn er bl.a. fravær av ▶nasalassimilasjon (sv. *svamp* mot no. *sopp*) og ▶monoftongering (sv. *sten* mot nn. *stein*). Skillet er ikke like treffende for språket i moderne tid. Se ▶vestnordisk.